

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕНСОРНОЇ ЛЕКСИКИ В АВТОРСЬКОМУ МОВЛЕННІ ЧОЛОВІКІВ ПИСЬМЕННИКІВ

Стаття присвячена дослідженню лексико – семантичного поля сенсоризмів в романах чоловіків – письменників з точки зору гендерних досліджень. Вважається, що чоловіки зображують світ і дійсність у більшій розмаїтості якісних характеристик, фарб і ознак, тому для чоловічого авторського мовлення притаманним вважається вживання сенсоризмів мікрополя зорового сприйняття.

Ключові слова: сенсорна лексика, сенсоризми, кольороназви, лексико-семантичне поле зору.

Стаття посвящена исследованию лексико-семантического поля сенсоризмов в романах мужчин – писателей с точки зрения гендерных исследований. Считается, что мужчины описывают мир и действительность с большим разнообразием качественных характеристик, красок и признаков, поэтому для мужской авторской речи свойственно употребление сенсорной лексики микрополя зрения.

Ключевые слова: сенсорная лексика, сенсоризмы, цветообозначения, лексико-семантическое поле зрения.

The article is dedicated to the study of lexico-semantic field of sensory vocabulary in the novels by men – writers from the point of view of gender studies. Sensory vocabulary is known to have strong potential for creating figurativeness of the literary text. Moreover, it serves to transmit the author's perception of the world and his outlooks. That is why sensory vocabulary helps to trace certain regularities in portraying of the conceptual vision of the world of certain author. It is known that men tend to describe the world and reality with more diversity of quality characteristics, colors and indications, while women tend to percept and describe the world more with the help of auditory and olfactory vocabulary. That is why it is more typical for men's discourse to use sensory vocabulary of the semantic field of sight, than of any other.

The materials for the research are novels by three men – writers: Arthur Conan – Doyle (“The Hound of the Baskervilles” and “The Tragedy of the Birlstone”); F. Scott – Fitzgerald (“Tender is the Night”) and H.D. Lawrence (“Rainbow”). In all novels sensory vocabulary of the semantic field of sight prevail, which supports the initial thesis of the paper, that men describe the world more with visual vocabulary.

Key words: sensory vocabulary, sensorisms, words denoting colors, lexico-semantic field of sight

Для сучасної лінгвістики надзвичайно важливим є дослідження мовних засобів, які відтворюють психофізичний контакт людини з навколишнім світом. Вони вербально відображають складний процес цього взаємозв'язку, його якість та наслідки. Сприйняття є психофізіологічним процесом, який залежить насамперед від особливостей сенсорної системи. У процесі сприйняття чуттєвий досвід передує думці, виникненню певних розумових висновків, усвідомленню оточуючого світу. На лінгвістичному рівні існує система сенсоризмів, які слугують засобами вербального вираження чуттєвого досвіду. Систему сенсоризмів можна розглядати і досліджувати як лексико-семантичне поле.

Лексико-семантичне поле (ЛСП) – це сукупність слів і виразів мови, що становить тематичний ряд, який охоплює певне коло значень [3, 204]. Семантичне поле характеризується наступними ознаками: 1. Наявністю набору засобів різних рівнів мови, пов'язаних між собою системними відношеннями. Ці засоби є компонентами поля. 2. Наявністю спільного значення, що тією чи іншою мірою притаманне його компонентам. 3. Спільне значення слова не єдине, а розкладається мінімум на два значення, котрі можуть бути полярними і утворюють мікрополя.

У більшості полів виділяється домінанта, тобто конститuant поля: а) найбільш спеціалізований для вираження цього значення; б) який передає його найбільш однозначно; в) який систематично використовується [1, 232].

ЛСП “чуттєве сприйняття” притаманні всі вище зазначені ознаки. Понятійною основою даного поля є семантична категорія чуттєво сприйнятої якості і складається воно з п'яти мікрополів, які відповідають п'яти видам чуттєвого сприйняття. До мікрополів сприйняття зором, слухом, нюхом, дотиком та смаком входить категорія слів, що вказує на спосіб сприйняття і переробки інформації.

Сенсорна лексика має великі експресивні можливості надаючи тексту художньої образності. Вона відіграє важливу роль у відображенні дійсності, у формуванні мовної картини світу. Крім того сенсорна лексика є вербальним виразником сприйняття концептуальної картини світу людини, відповідно певною мірою відображає авторське світосприйняття в художньому творі.

Традиційними характеристиками художнього образу (ширше художньої образності) вважається наочність, предметно-чуттєва форма, яка дається нам у відчуттях, емоційне навантаження, змістовність, тобто здатність передавати за допомогою конкретно-чуттєвої форми складний зміст, який не збігається із зовнішнім значенням образу.

За кожною одиницею сенсорної лексеми маємо чуттєвий образ - образ нижчого рівня, в художньому тексті ця одиниця може стати засобом художньої образності.

Цікавим для дослідження є мовлення автора в спектрі лексико-семантичного поля сенсоризмів крізь призму гендерного дослідження. Гендерний аналіз був започаткований у 70-х роках ХХ століття у британській (М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн) та американській лінгвістиці (Д. Камерон, Р. Лакофф). Протягом останнього десятиріччя гендерна проблема активно досліджується у вітчизняному (О.Л. Бессонова, О.Л. Козачишина, А.П. Мартинюк, К.В. Піщикова, О.М. Холод та ін.) і в російському (О.І. Горошко, А.В. Кириліна, В.В. Потапов та ін.) мовознавстві. В сучасній лінгвістичній парадигмі дана проблема залишається невичерпаною. Гендерні дослідження належать до напрямку, який набув стрімкого розвитку протягом останніх десятиліть.

Гендерні особливості сучасної англomовної прози вже нараховують певне число робіт, є спроби виявлення загальнолінгвістичних особливостей чоловічих та жіночих персонажних характеристик у творах письменників-чоловіків і письменниць-жінок. Дослідження гендерної маркованості персонажного мовлення є досить розповсюдженим в сучасних дослідженнях літературних творів, але цікавим для дослідження є саме мовлення автора в спектрі лексико-семантичного поля сенсоризмів крізь призму гендерного дослідження. В мовленнєвій поведінці кожного автора відображається його світогляд, ідеали, принципи, пріоритети. «Художній текст являє собою особистісну інтерпретацію дійсності. Письменник описує ті фрагменти дійсності, з якими він знайомий; розвиває такі міркування, які йому близькі і зрозумілі; використовує мовні елементи і метафори, які наповнені для нього особистісним змістом <...> картина світу, відображена в художньому тексті, є структуризацією і вербалізацією картини світу автора як особистості, що володіє акцентованими характеристиками» [2, с. 55].

Між чоловічою і жіночою мовою, як письмовою, так і усною, існують певні розбіжності. Найбільш перспективним напрямком вивчення чоловічої і жіночої мови в даний час вважається вивчення стратегій і тактик мовної поведінки чоловіків і жінок у різних комунікативних ситуаціях. Преференції щодо вживання лексики в певних лексико-семантичних полях чоловіками та жінками ще не досліджено ретельно. Вважається, що саме чоловіки зображують світ і дійсність у більшій розмаїтості якісних характеристик, фарб і ознак, ніж це роблять жінки, тому для чоловічого авторського мовлення притаманним вважається вживання сенсоризмів мікрополя зорового сприйняття.

Матеріалом дослідження слугували романи, що належать до чоловічого авторського мовлення наступних авторів: А.Конан-Дойль «Собака Баскервілів» та «Трагедія в Бірлстоуні»; Ф.С. Фіцджеральд «Ніч лагідна»; Д.Г. Лоуренс «Райдуга» та «Закохані жінки».

На матеріалі романів був проведений кількісний аналіз, що дозволяє встановити закономірність вживання окремих мікрополів ЛСП сенсоризмів.

Авторський стиль А.Конан-Дойля, в порівнянні з іншими досліджуваними авторами, є більш стриманим в плані експресивності, проте в обох романах вживається велика кількість сенсорної лексики. Авторське і персонажне мовлення в романах позначено меншою експресивною забарвленістю у порівнянні з романами Лоуренса та Фіцджеральда, натомість вирізняється прагматичністю та стриманістю:

"No doubt he would have told us so had his letter of explanation been written. Now let us see what page 534 has in store for us"[5,p 45].

"It would be. Did you happen to observe a picture over the professor's head?"[5, p.50].

"I looked over his shoulder at the yellow paper and the faded script"[6,p.13].

"I should not have noticed this one, only it happened to come alone"[6,p.27].

За кількісним підрахунком в обох романах переважає сенсорна лексика мікрополя зорового сприйняття.

Ядром мікрополя зору в обох романах є лексема to see – бачити, яка має найбільш узагальнене значення, і є, відповідно, найбільш вживаною. В романі «The Hound of the Baskervilles» лексема вживається 158 разів в різних відтінках значення, які відповідають головному значенню поля – «сприймати за допомогою органів зору»; в романі «The Tragedy of Birlstone» - 144 рази. До центру поля обох романів належать лексеми, що мають спільне із ядром значення: look, notice, observe, іменник eye, та прикметники, що виражають якісні характеристики об'єктів сприйняття – dark, light.

У відсотковому співвідношенні в обох романах переважає лексика зорового сприйняття, що в романі «The Hound of the Baskervilles» становить 61% від лексико-семантичного поля «чуттєвого сприйняття»; а в романі «The Tragedy of Birlstone» становить 70%. Це свідчить про переважання лексики зорового сприйняття світу в романах автора. Лексика слухового сприйняття становить відповідно 25- % та 18%. Ядром мікрополя є лексема hear. До центру поля обох романів належать лексеми, з вираженою сенсорною модальністю: answer, ask, tell, voice.

В романі Д.Г. Лоуренса сенсорна лексика є більш емоційно-забарвленою та слугує яскравим прикладом високого потенціалу сенсорної лексики, як засобу створення художньої образності. Райдужна

багатоколірність світу природи, стосунків між людьми яскраво відтворюється за допомогою зорової сенсорики. У мікрополі сприйманого зором існує поділ на світло і колір. У романі Д.Г. Лоуренса "Райдуга" особливе місце займає лексика світла. Діапазон асоціативних зв'язків темряви, світла з почуттями героїв досить широкий. Сенсорна лексика у даному творі виконує описово-характерологічну функцію, виражає ставлення автора до персонажів, дій, вчинків, розкриває ідею та тему художнього твору. Світло і п'ятьма у коханні даються Лоуренсом нероздільно, в єдності і боротьбі, вічними, як день і ніч, як жінка і чоловік, як дух і плоть. Справжня любов, пристрасть – це союз плоті і духу, це вогонь, який осліплює:

"Blind and destroyed, he pressed forward, nearer, to receive the consummation of himself, he received within the darkness which would swallow him and yield up to himself. If he could come really within the blazing kernel of darkness, if really, he could be destroyed, burnt away till he lit with her in one consummation, that were supreme, supreme " [8, p. 95].

Асоціативно світло і темрява у романі пов'язані з всесвітом, з наукою, з релігією, з життям та почуттями загалом. У романі Лоуренса сонячне світло, пропущене крізь призму розкладається на кольори райдуги: whiteblack, hoary, grey, ashy, palled. Відтінки кольорів подані складними і похідними прикметниками: blood-red, red-hot, purple-red, hoary-silver, silver-white, silver-gleaming, silvery-bluish, whitish-steely, purplish, bluish, greenish, etc [4, 122].

Чуттєве сприйняття – це психологічний процес, і не випадково у психологічному романі "Райдуга" лексика ЛСП сенсоризмів набуває стилістичного значення. Для героїв відчувати навіть більш властиво, ніж діяти. Враження зору, слуху, смаку і дотику невіддільні від думок і почуттів. Мультисенсорність деталей – одна з особливостей змалювання героїв:

За кількісними підрахунками в романі Лоуренса також переважає сенсорна лексика мікрополя зорового сприйняття. Ядром мікрополя є лексеми, що мають значення «сприймати за допомогою органів зору», такі як: see, know, look watch, eye; та прикметники, що мають сенсорну модальність зорового сприйняття та позначають якісні характеристики предметів: beautiful, dark, light, red, blue, vague, pretty. У відсотковому співвідношенні сенсорна лексика зорового сприйняття становить 67%. Лексика слухового сприйняття становить 10%. Ядром мікрополя є лексеми hear та listen. До центру поля обох романів належать лексеми, з вираженою сенсорною модальністю: sound, silence, noise, voice.

Ще одним прикладом функціонування сенсорної лексики в художньому тексті для створення емоційного забарвлення та художньої образності є роман "Ніч лагідна" Ф.С. Фіцджеральда. Роман "Ніч лагідна" має трагічний характер і тому сенсорна лексика наділена негативною оцінкою, що відображає трагічність подій, жорстокість та несправедливість світу, внутрішній конфлікт буття героїв. Зміст та події твору сприймаються читачем крізь призму різноманітних відчуттів головних героїв – Діка, Ніколь та Розмері. Домінуючим мікрополем лексико-семантичного поля сенсоризмів є мікрополе слів, які позначають зір. Особливе місце займає лексика кольору (black, snowy-white, blonde, grey, cream white, powder blue, pink, purple).

Найбільша кількість кольороназв в творі зустрічається в описах краєвидів, подій, людей. Відомо, що світло і тінь є невід'ємними частинами сприйняття форми предмета в навколишньому світі. Вони формують зовнішні контури предмета. Їх єдність та внутрішня боротьба допомагають письменнику відтворити внутрішній психологічний стан героїв, красу оточуючого світу, як і заплутаність та непередбачуваність людських долі. Очима головних героїв читач спостерігає за красою природи. Слова автора спонукають читача відчувати те саме, що й головний герой, та перебувати у різних емоційних станах. У романі "Ніч лагідна" у більшості випадків підмічена така тенденція: все, що сприймається очима Розмарі, наївної, не спокушеної дівчини, має світле або яскраве забарвлення:

"...the pink and cream of old fortifications, the purple Alp that bounded Italy..." [7, p. 54];

"It was a bright day, with glittering on the grass beach below and the white courts of the Kursaal" [7, p.79];

"Her eyes were bright, big, clear, wet and shining..." [7, p.55].

Позначення яскраво-теплого світла і відповідного кольору використовується при описах пейзажів, що відіграє важливу роль у зображенні емоційного стану героїв у обох романах. У такий спосіб глибоко розкриваються теми як романтичності і закоханості, так і ненависті та страху, невизначеності і рішучості героїв. Настрій персонажів та події, що відбуваються, тісно пов'язані зі станом природи. Все оточення, що передається через сприйняття Ніколь та Діка, набуває темного та похмурого забарвлення. Особливої уваги автор надає кольору "grey", який є повсюди.

"Now the professor sat bade and laughed, saying on the last syllable of his laughter, with his sharp little grey eyes shining through" [7, p.61].

У романі Ф.С. Фіцджеральда кожен із персонажів наділений своєю гамою кольорів (колір обличчя, волосся, брів, очей, одягу, предметів інтер'єру), яка в результаті відображає специфічний характер

людини, її соціальний статус, настрої та смаки. Яскраві кольори використовуються при описі позитивних героїв. Бліді барви символізують хворобливість або внутрішню невизначеність персонажа.

“Her cream-colored dress, alternately blue or gray as they walked, and her very blonde hair... she was smiling a little, her face lighting up like an angel’s when they came into range of a roadside area” [7, p.137].

У відсотковому співвідношенні лексика мікрополя зорового сприйняття - 49 %, що становить більшість у тексті. Лексика слухового сприйняття становить 21%. Ядром мікрополя є лексема hear. До центру поля обох романів належать лексеми, з вираженою сенсорною модальністю: listen, tell, ask, talk, voice.

Лексеми на позначення кольору та світла у творчості Д.Лоуренса та Ф.С. Фіцджеральда характеризуються семантичною різноманітністю. Почуття, думки героїв обох романів невіддільні від сприйняття ними оточуючого світу. В романах Конан – Дойля, навпаки, сенсорна лексика є емоційно-нейтральною, не має яскраво вираженого забарвлення та зв’язку з емоційними станами героїв. Авторське мовлення є більш прагматичним та лаконічним. Загалом, лексика чуттєвого сприйняття може набувати стилістичного значення. У більшості випадків вона поєднується із сенсоризмами інших мікрополів в будь-якому контексті. Сенсорна лексика надає великі експресивні можливості письменнику у зображенні подій та описі емоційного стану головних героїв, та відіграє важливу роль у формуванні художньої образності твору та є виразним показником світосприйняття та світобачення автора твору. Важливою також є роль сенсорної лексики у відображенні відмінностей чоловічого та жіночого світосприйняття. На основі кількісних підрахунків, в досліджених романах очевидним є переважання сенсорної лексики мікрополя зорового сприйняття, що підтверджує початкову тезу дослідження про переважання лексики зорового сприйняття світу в чоловічому авторському мовленні.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований.-М.: Наука, 1980. - С. 155-249.
2. Беянин В. П. Психолінгвістическіе аспекты художественного текста / В.П. Беянин. – М.: Изд-во МГУ, 1988. - 121с.
3. Ганич І. Д. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – 360с.
4. Упова С.О. О методологии анализа цвета в художественном тексте/ С.О. Упова // Гуманитарные науки в Сибири. – 1995. – № 4. – С.52-57.

Список джерел ілюстративного матеріалу

5. Conan Doyle A . Casebook of Sherlock Holmes & His Last Bow/ A. Conan Doyle. –Wordsworth Editions Ltd,1995. –156 p.
6. Conan Doyle A. The Hound of the Baskervilles & The Valley of Fear / A. Conan Doyle. –Wordsworth Editions Ltd,1999. –160 p
7. Fitzgerald F.S. Tender is the Night / F.S. Fitzgerald. – К., 1983. – 300 p.
8. Lawrence D.H. The Rainbow / D.H. Lawrence. – Great Britain: Penguin Popular Classics, 2000. – 496 p.